

ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΦΑΣΙΣΤΙΚΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ (του Περικλή Παυλίδη)

✘ Σε συνθήκες οξύτατης οικονομικής κρίσης, εμφανούς αποτυχίας του εγχειρήματος ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και παρακμής των κυρίαρχων ιδεολογικοπολιτικών μορφών διαχείρισης της αστικής κοινωνίας (φιλελευθερισμός-σοσιαλδημοκρατία) σημαντικές δυνάμεις του αστισμού στην Ευρώπη στρατεύονται εσπευσμένα και ανοικτά με τον εθνικισμό και τους πολιτικούς εκφραστές του, συμπεριλαμβανομένων και ακραιφνώς νεοφασιστικών εκδοχών αυτού. Στην ήπειρο που είχε εκατόμβες θυμάτων εξαιτίας του φασισμού οι ορδές του τελευταίου κάνουν και πάλι την απειλητική εμφάνισή τους.

Δέον να σημειωθεί ότι τόσο η ιστορική όσο και η σύγχρονη εμφάνιση του φασισμού είναι από ιδεολογική σκοπιά οργανικά συνυφασμένα με την έξαρση του εθνικισμού. Ο φασισμός κατ' ουσίαν συνιστά εθνικισμό, την πλέον επιθετική εκδοχή εθνικισμού. Η ιδεολογία του ενσωματώνει και αξιοποιεί ευρύτερες αυθόρμητες αλλά και επεξεργασμένες εθνικιστικές ιδέες, διαδεδομένες ευρέως στις αστικές κοινωνίες ως θεμελιώδες στοιχείο της αστικής κοσμοαντίληψης.

Σπεύδω αμέσως να διευκρινίσω ότι ο εθνικισμός διαφέρει σημαντικά από τον πατριωτισμό, εννοώντας υπό τον τελευταίο την ιδεολογία που έχει τις καταβολές της στον αγροτικό κοινοτισμό, εκφράζει την αντίληψη περί ενότητας των μελών της αγροτικής κοινότητας με τη γη και μεταξύ τους, χαρακτηρίζεται από ισχυρό αίσθημα κοινοκτημοσύνης, και εκδηλώθηκε στον 20ο αιώνα ως συστατικό στοιχείο αντιϊμπεριαλιστικών και αντικαπιταλιστικών κινήματων.

Σύγχρονες στάσεις πατριωτισμού, δηλωτικές της συμπάθειας των ανθρώπων προς τον ιδιαίτερο τόπο όπου γεννήθηκαν και

πρωτοδιαμορφώθηκαν ως προσωπικότητες και προς τα ιδιαίτερα γλωσσικά-πολιτισμικά χαρακτηριστικά αυτού δια των οποίων δύνανται να επικοινωνούν με τους άλλους, επίσης δεν πρέπει να ταυτίζονται με τον εθνικισμό. Ο πατριωτισμός δίνει έμφαση στην αγάπη προς την πατρίδα ως προς σύνολο ανθρώπων που διαβιούν σε ένα πολιτικά και πολιτισμικά περιχαρακωμένο τόπο, χωρίς όμως μίσος εναντίον άλλων λαών, αλλά ενίοτε με στοιχεία αλληλεγγύης προς αυτούς.

Αντιθέτως, ο εθνικισμός προϋποθέτει πάντα την εχθρική στάση προς κάποιους αλλοεθνείς, η οποία συχνά εκδηλώνεται με τη μορφή ακραίας επιθετικότητας εναντίον τους, συνοδευόμενη από εξόχως ναρκισσιστική αντίληψη για τον οικείο «εθνικό εαυτό», διανθισμένη από πληθώρα φαντασιόπληκτων ερμηνειών της δήθεν ανωτερότητας και μοναδικότητάς του.

Επίσης, ο εθνικισμός όπως εμφανίζεται στον 20ο και 21ο αιώνα διαφέρει από τον αρχικό επαναστατικό εθνικισμό της αστικής τάξης, ο οποίος προέτασε το έθνος ως ενότητα πολιτών, (φορέων ίσων δικαιωμάτων και θεωρούμενων ως το ανώτατο υποκείμενο της εξουσίας), στρεφόμενη εναντίον του απολυταρχικού κράτους, των αριστοκρατικών προνομίων και του φεουδαρχικού κατακερματισμού της επικράτειας.

Ο εθνικισμός του 20ου αιώνα με τη μορφή του φασισμού συνιστά τέκνο του παρηκμασμένου πλέον αστικού κόσμου, εντός του οποίου έχουν εκδηλωθεί με εκρηκτικό τρόπο οι εγγενείς ταξικές αντιθέσεις του, και λειτουργεί ως ιδεολογικό πλαίσιο συγκρότησης πολεμικής κοινωνικής συμμαχίας του κεφαλαίου με ευρύτερα στρώματα της μικρο-μεσαίας ιδιωτικής ιδιοκτησίας αλλά και μέρος των μισθωτών εργαζομένων (με σημαντική την παρουσία του λούμπεν προλεταριάτου), στρεφόμενης εναντίον των εσωτερικών εχθρών της αστικής εξουσίας καθώς και κατά άλλων λαών.

Αυτό που διαφοροποιεί το φασισμό από συνήθη εθνικιστικά δικτατορικά καθεστώτα είναι ότι προτού καταλάβει την εξουσία

συγκροτείται ως μαζικό κίνημα, το οποίο αναπτύσσει επιθετική-τρομοκρατική δράση εναντίον των δυνάμεων της αριστεράς. Βέβαια η ίδια η άνοδος των φασιστών στην εξουσία, (όπως πραγματοποιείται στην Ιταλία και Γερμανία δια της ανάθεσης της πρωθυπουργίας στο Μουσολίνι από τον Ιταλό μονάρχη Βίκτορα Εμμανουήλ τον Γ΄ και της καγκελαρίας στον Χίτλερ από τον γερμανό πρόεδρο Πάουλ φον Χίντενμπουργκ) είναι αποτέλεσμα στρατηγικής επιλογής των ισχυρότερων τμημάτων της αστικής τάξης και της ηγεσίας του στρατού. Ωστόσο, και μετά την εγκαθίδρυση των φασιστικών καθεστώτων η σχέση της ηγεσίας τους με το λαό διαμεσολαβείται από μαζικές οργανώσεις, οι οποίες τείνουν να καλύψουν το σύνολο του πληθυσμού ασχολούμενες με τη διαρκή κινητοποίησή του για την υλοποίηση της φασιστικής πολιτικής.

Ο φασισμός και εν γένει ο εθνικισμός, όπως τον συναντάμε στο πρώτο μισό του 20ου αιώνα, συσπειρώνει ιδεολογικά τις κοινωνικές δυνάμεις του αστικού στρατοπέδου, προκειμένου να αντιμετωπίσουν σε εξαιρετικά σφοδρές συγκρούσεις (ενίοτε με τη μορφή εμφυλίου πολέμου) ένα ιδιαίτερα μαχητικό εργατικό κίνημα το οποίο διεκδικεί την κοινωνική χειραφέτηση, εμπορούμενο από επαναστατικές σοσιαλιστικές-κομμουνιστικές ιδέες.

Ο εθνικισμός του 20ου και βεβαίως του 21ου αιώνα είναι κατεξοχήν αντεπαναστατικός. Για το λόγο αυτό οι ποικίλες σύγχρονες εκφράσεις του, μπορεί να μην ταυτίζονται πλήρως με τον ιστορικό φασισμό, κατατείνουν όμως αναπόφευκτα σε αυτόν, ως προς την πλέον ακραιφνή εκδοχή τους.

Θεμελιακή ιδέα του εθνικισμού/φασισμού είναι αυτή του έθνους, της φαντασιακά υπερταξικής κοινότητας των ιδιωτών-ιδιοκτητών, εντός της οποίας και με επικεφαλής το συγκεντρωτικό εθνικό κράτος οι ίδιοι παραμένοντας ιδιώτες μπορούν να προσβλέπουν σε προστασία των συμφερόντων τους και σε αλληλεγγύη στο αγώνα εναντίον εσωτερικών και εξωτερικών εχθρών.

Η γοητεία του έθνους ως κοινότητας για την οποία αξίζει κανείς να πολεμήσει και να θυσιαστεί δεν είναι κάτι που καλλιεργείται μόνο από την εθνικιστική προπαγάνδα και την εθνοκεντρική κρατική εκπαίδευση, αλλά πηγάζει και από την καθημερινή συνείδηση μεγάλου μέρους των μελών της αστικής κοινωνίας, κυρίως των μικρομεσαίων ιδιωτών – ιδιοκτητών (των εξοικειωμένων με σχέσεις οικονομικού ανταγωνισμού και εκμετάλλευσης μισθωτής εργασίας, και διαποτισμένων συνειδησιακά από αυτές) αλλά και τμήματος των μισθωτών εργαζομένων με ασθενή έως ανύπαρκτη εμπειρία ταξικής συλλογικότητας. Αυτοί, ιδιαίτερα όταν επιδεινώνεται η κοινωνική τους θέση και δε μπορούν να διακρίνουν προοπτικές αυθεντικής κοινωνικής αλληλεγγύης και συντροφικότητας, στρέφονται προς πλασματικές συλλογικότητες, οι οποίες όμως στην εμπειρικά δοσμένη πραγματικότητα εμφανίζονται ως αυτονόητες. Στην καθημερινή συνείδηση ανθρώπων για τους οποίους η κοινωνία των ιδιωτών-ιδιοκτητών συνιστά μια δεδομένη και θεμιτή πραγματικότητα, το έθνος (με την κρατική του υπόσταση, εθνική κυβέρνηση και εθνικό στρατό) εκλαμβάνεται συνήθως ως η μόνη εφικτή συλλογικότητα.

Η στάση αυτή υποβοηθείται σημαντικά από τη συμμετοχή δυνάμεων της αριστεράς στη διαχείριση του κεφαλαιοκρατικού συστήματος, η οποία αμαυρώνει και ακυρώνει στη συνείδηση των λαϊκών στρωμάτων το ιδεώδες της χειραφέτησης της εργασίας, με αποτέλεσμα η αριστερή πολιτική ιδεολογία και δράση να εκλαμβάνονται όχι ως δρόμος διεξόδου από τα κοινωνικά προβλήματα αλλά ως μέρος αυτών.

Το γεγονός ότι το έθνος συνιστά επιδερμική – πλασματική συλλογικότητα (δεδομένου ότι η σχετική εθνογλωσσική και πολιτισμική ομοιογένεια καθώς και η εθνική κρατική συγκρότηση των κεφαλαιοκρατικών κοινωνιών ουδόλως αναιρεί τις σχέσεις οικονομικού ανταγωνισμού και ταξικής εκμετάλλευσης, παρά αντιθέτως διασφαλίζει αναγκαίες προϋποθέσεις για την ανάπτυξή τους) παραμένει ασύλληπτο, όταν ο συνειδησιακός ορίζοντας είναι εγκλωβισμένος στην κατεξοχήν εμπειρική και ιδιοτελή

κοσμοαντίληψη των αποξενωμένων και ανταγωνιστών μεταξύ τους ιδιωτών.

Αυτή η αυθόρμητη εμπειρική συνείδηση αποκτά διαμέσου των επεξεργασμένων μορφών της εθνικιστικής/φασιστικής προπαγάνδας συγκεκριμένα ιδεολογικά χαρακτηριστικά. Ένα από τα πλέον σημαντικά συνίσταται στο γεγονός ότι το έθνος (φαινόμενο άρρηκτα συνδεδεμένο με τη συγκρότηση αστικών κοινωνιών και κρατών) τοποθετείται εκτός ιστορικού γίνεσθαι, εκλαμβάνεται ως οντότητα αναλλοίωτη, α-χρονική. Ο εθνικισμός/φασισμός αποτελεί κραυγαλέα και ακραία περίπτωση αντι-ιστορισμού, δηλωτική της εγγενούς τάσης της αστικής συνείδησης να αντιλαμβάνεται τον δικό της κόσμο ως δεδομένο και αιώνιο.

Για το λόγο αυτό η εθνικιστική ερμηνεία της ιστορίας είναι εξόχως παραμορφωτική, θεμελιώνεται πάνω σε διαρκείς αποσιωπήσεις των κοινωνικών-ταξικών αντιθέσεων, αλλαγών και ανατροπών, αλλά και των εθνοτικών, πολιτισμικών, γλωσσικών παραδόσεων που δε συμπεριλήφθηκαν στην κυρίαρχη εθνική ταυτότητα. Ο εθνικισμός στρέφεται στο ιστορικό παρελθόν για να το μυθοποιήσει, κατασκευάζοντας στρεβλωτικές εικόνες αδιασάλευτης κοινωνικής τάξης και συνέχειας.

Στο φασισμό ο εθνικιστικός αντι-ιστορισμός εκδηλώνεται ως φυσικοποίηση του έθνους. Το τελευταίο ταυτίζεται με τις έννοιες της γενετικής ενότητας, του κοινού αίματος, της φυλής, ανάγεται δηλαδή σε βιολογική-ζωώδη οντότητα, τοποθετούμενη ως ύψιστη αξία πάνω από τα επιμέρους άτομα που τη συγκροτούν. Σε αυτό συνίσταται και το περιεχόμενο του ιδιότυπου φασιστικού κοινοτισμού (εθνικοσοσιαλισμού), ο οποίος σημαίνει αλληλεγγύη μεταξύ διαφορετικών τάξεων βάσει της φανταστικής εθνοφυλετικής συγγένειάς τους, με δεδομένη και απαράβατη τη διατήρηση της ταξικής ιεραρχίας και ανισότητας.

Η φασιστική φυσικοποίηση του εθνικού δεσμού συνοδεύτηκε από τη φυσικοποίηση του κοινωνικού ανταγωνισμού και την παρουσίαση του πολέμου ως αναπόδραστη φυσική κατάσταση και διαδικασία

κατίσχυσης των βιολογικά ισχυρών εθνών.

Ο βιολογισμός που διακρίνει τις εθνικιστικές/φασιστικές ιδεολογίες οδηγεί αναπόφευκτα στο ρατσισμό, στην αντίληψη περί υπερανθρώπων και υπανθρώπων, ανώτερων και κατώτερων εθνών και φυλών, συνέπεια της οποίας είναι η απαίτηση της εθνοφυλετικής καθαρότητας, το μίσος και η καταστολή εναντίον όσων θεωρείται ότι τη μολύνουν. Η ρατσιστική «θεωρία» στις ποικίλες εκδοχές της, από τις πλέον χονδροειδείς των Joseph-Arthur de Gobineau και Houston Stewart Chamberlain έως την εκλεπτυσμένη του *Alen de Benua* αποτελεί οργανικό ιδεολογικό στοιχείο των διαφόρων εθνικιστικών/φασιστικών πολιτικών μορφωμάτων.

Ειρήσθω εν παρόδω ότι η ρατσιστική ιδεολογία είναι βαθύτατα ριζωμένη στην αποικιοκρατική παράδοση των χωρών της Δύσης, δεδομένου ότι δια της ιδεοληψίας περί ανωτερότητας της λευκής φυλής νομιμοποιήθηκαν κατακτητικοί πόλεμοι, μαζικές δολοφονίες και μακροχρόνια καταπίεση εναντίον μεγάλου μέρους των λαών του πλανήτη. Επίσης, είναι εμβληματικά εκπεφρασμένη σε θεωρίες ευγονικής οι οποίες κάτω από επιστημονικοφανές κάλυμμα διαδόθηκαν σε Ευρώπη και Αμερική στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα.

Η φυσικοποίηση του έθνους και η βιολογική θεμελίωση της ενότητας, μοναδικότητας και ανωτερότητάς του συνεπάγονται αναπόφευκτα την ασυμβατότητα της εθνικιστικής/φασιστικής ιδεολογίας με τις αρχές της λογικά συγκροτημένης σκέψης. Ο φασιστικός λόγος βρίθει από αυθαίρετες, ανορθολογικές δοξασίες για την καταγωγή και ιστορική πορεία των λαών, ενώ συνάμα ενσωματώνει ποικίλες μυθολογικές, μυστικιστικές, αποκρυφιστικές παραδόσεις, οδηγούμενος συχνά σε κρεσέντο νοητικής ασυναρτησίας και φαντασιοπληξίας.

Ας έχουμε υπόψη ότι ο ιστορικός φασισμός δεν παρουσίασε ποτέ κάποιο φιλοσοφικά θεμελιωμένο κοινωνικό πρόγραμμα, παρά μια απευθυνόμενη κυρίως στο συναίσθημα μεσσιανική και συνάμα εξόχως απλουστευτική έως ασυνάρτητη πολιτική ρητορεία. Ο φασισμός προέταξε την απλότητα του καθημερινού κοινού νου, τη

μαζική τελετουργικά οργανωμένη συναισθηματική φόρτιση και την άλογη βούληση για δράση. Παρά την όποια συμμετοχή διανοούμενων στα φασιστικά κινήματα, ο φασισμός εν γένει συνιστά μαχητικό αντι-διανοουμενισμό, κραυγαλέα επιθετική αποκήρυξη της συγκροτημένης σκέψης και των διανοουμένων-φορέων της.

«Όταν ακούω τη λέξη κουλτούρα απασφαλίζω το Μπράουνίνγκ μου» δηλώνει ο ναζί ήρωας Thiemann στο εμβληματικά ναζιστικό θεατρικό έργο Schlageter του Hanns Johst. Η φράση αυτή σηματοδοτεί το γεγονός ότι ο φασισμός αποτελεί ακραία έκφραση πολιτισμικού μηδενισμού: η χαρακτηριστική γι' αυτόν ναρκισσιστική εξιδανίκευση του εθνικού εαυτού, η μισαλλόδοξη -περιφρονητική στάση απέναντι σε άλλους πολιτισμούς και ο ακραία κατασταλτικός έλεγχος αιρετικών ιδεών και εκφράσεων ακυρώνει κάθε δυνατότητα πολιτισμικής επικοινωνίας και συνεργασίας μεταξύ των λαών, δημιουργικής πολιτισμικής αναζήτησης και προόδου.

Ο φασισμός ενσαρκώνει και εκφράζει στο έπακρο την ανταγωνιστική εκμεταλλευτική «λογική» της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας, καλλιεργεί το φόβο και τη δουλοπρέπεια, το μίσος για τους «ταπεινούς και καταφρονεμένους» και συνάμα την υποταγή στα αφεντικά, υπονομεύει την ταξική συνειδητοποίηση και συσπείρωση των εργαζομένων, την αλληλεγγύη μεταξύ των λαών, καταργεί την ελπίδα για κοινωνική δικαιοσύνη και χειραφέτηση.

Γι' αυτό και η καταπολέμηση του φασισμού συνάπτεται καθοριστικά με τον αγώνα κατά του κοινωνικού ανταγωνισμού, της αποξένωσης και εξαθλίωσης, αλλά και με τη συνειδητοποίηση της δυνατότητας διεξόδου προς ένα μέλλον πραγματικής κοινωνικής αλληλεγγύης και συντροφικότητας. Σε έναν κόσμο βυθισμένο σε οξύτατη κρίση, με εκτενή αποσταθεροποίηση των όρων επιβίωσης και διάχυτα τα αισθήματα απόγνωσης, η όποια αντι-φασιστική πολιτική δραστηριότητα δε μπορεί να έχει προοπτικές χωρίς την ανάδειξη των σύγχρονων δυνατοτήτων σοσιαλιστικής χειραφέτησης της εργασίας και την

καλλιέργεια ισχυρής πεποίθησης για το εφικτό μιας κοινωνίας χωρίς εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο.

Σήμερα, στην εποχή της τεχνοεπιστήμης, της επεκτεινόμενης αυτοματοποίησης των μέσων εργασίας και της παραγωγής αφθονίας καταναλωτικών αγαθών οι δυνατότητες χειραφέτησης της εργασίας είναι μεγαλύτερες από ποτέ άλλοτε. Εν αντιθέσει προς τους βιολογισμούς της εθνικιστικής/φασιστικής ιδεολογίας στην ιστορική πορεία της ανθρωπότητας καθοριστικό ρόλο έπαιξε και παίζει όχι η βιολογική «βελτίωση» του είδους αλλά η ανάπτυξη-βελτίωση, εντός συγκεκριμένων κοινωνικών σχέσεων, των δημιουργημένων από την εργασία μέσων παραγωγής και των γνώσεων που υποστηρίζουν τη λειτουργία τους, τα οποία αποτελώντας πολλαπλασιαστές ισχύος των πενιχρών σωματικών μας δυνάμεων επιτρέπουν να μετασχηματίζουμε τη φύση και να ικανοποιούμε τις ανάγκες μας σε διαρκώς διευρυνόμενη κλίμακα.

Συνακόλουθα, η περαιτέρω πρόοδος του πολιτισμού, το μέλλον της ανθρωπότητας, δε θα κριθούν από την κατίσχυση κάποιων βιολογικά ανώτερων εθνών/φυλών, αλλά από την απόσπαση των υλικών και πνευματικών μέσων παραγωγής από την εξουσία του κεφαλαίου και τη μετατροπή τους σε συλλογική ιδιοκτησία της κοινωνίας, σε μέσα συνεργατικής-συντροφικής ικανοποίησης των ανθρώπινων αναγκών.

** Ο Περικλής Παυλίδης είναι επίκουρος καθηγητής Π.Τ.Δ.Ε του ΑΠΘ*

Πηγή/φωτογραφία: tnxs.gr